

УДК 340.123(477)«1920/1930»

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ Є. ПЕТРУШЕВИЧА В 20–30-Х РР. ХХ СТ.

Христина МАШТАЛІР,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ

SUMMARY

The creation of the state and law looks of Ye. Petrushevich are probed in 20–30th XX century. A political situation is analyzed in Europe which was folded after First world war, and also role of the European states in relation to the decision of question about state political status of East Galychyna. An evolution and transformation of the state and law looks of Ye. Petrushevich is marked in an emigrant period. The creation of the state and law looks of Ye. Petrushevich are characterized in the context of forming of the Ukrainian state system, parliamentarian, civil society and providing of the European standards of democratic development and also the creation of the state and law forms inwardly and foreign-policy political activity of government of Western Ukrainian National Republic in ekzil. Development and search lights up nationally state and legal conceptions and models of development of the Ukrainian state in 20–30th XX century.

Key words: Ye. Petrushevich, Western Ukrainian National Republic, East Galychyna, ekzil, annexation, diplomacy, Antanta, constitution.

АНОТАЦІЯ

Досліджуються державно-правові погляди Є. Петрушевича в 20–30-х рр. ХХ ст. Аналізується політична ситуація в Європі, що склалася після Першої світової війни, а також роль європейських держав у вирішенні питання про державно-політичний статус Східної Галичини. Відзначається еволюція й трансформація державно-правових поглядів Є. Петрушевича в еміграційний період. Характеризуються державно-правові погляди Є. Петрушевича в контексті формування української державності, парламентаризму й забезпечення європейських стандартів демократичного розвитку, а також державно-правові форми внутрішньополітичної та зовнішньополітичної діяльності уряду Західноукраїнської Народної Республіки в екзилі. Висвітлюється розробка й пошук національно-державних та правових концепцій і моделей розвитку Української держави в 20–30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: Є. Петрушевич, Західноукраїнська Народна Республіка, Східна Галичина, екзил, анексія, дипломатія, Антанта, конституція.

Постановка проблеми. Аналізуючи різноманітні етапи української історії, надзвичайно важливим є звернення до спадщини видатних українських політичних і громадських діячів, які своїми діями наближали й утверджували становлення незалежності України та фактично були її головними творцями. У цьому контексті особливо важливим є аналіз державно-правових ідей найбільш значимих представників української політико-правової думки одного з найскладніших періодів вітчизняної історії – першої чверті ХХ ст. Цей період важливий із точки зору як піднесення національно-визвольного руху й формування державницьких концепцій, так і розробки правових засад українського державотворення. Однією з таких постатей був видатний громадський і політичний діяч, правник, парламентар, голова Української Національної Ради, Президент і Диктатор Західноукраїнської Народної Республіки Євген Омелянович Петрушевич. Будучи доктором права, Є. Петрушевич цілком заслужено увійшов в історію української політичної та правової думки, продемонструвавши яскраві зразки державотворчих і правотворчих ідей.

Стан дослідження проблеми. Здійснюючи аналіз формування політичних і правових ідей Є. Петрушевича, видатного діяча української політико-правової думки, відзначаємо значну прогалину в розробках вітчизняних і зарубіжних авторів, присвячених безпосередньому аналізу його державно-правових ідей.

Акцентуємо увагу, що великий інтерес для аналізу формування державно-правових поглядів Є. Петрушевича становлять праці безпосередніх учасників національно-визвольних змагань на західноукраїнських землях В. Гна-

тюка, Д. Дорошенка, О. Кузьми, К. Левицького, М. Лозинського, М. Чубатого та інших. Здійснюючи аналіз діаспорних досліджень, присвячених безпосередньо Є. Петрушевичу, можна виділити лише праці М. Лозинського, І. Сохоцького, М. Стахів, Л. Цегельського, С. Ярославина та інших.

Однак в останні два десятиріччя з'явилася ціла низка наукових праць, у яких тією чи іншою мірою приділено увагу постаті Є. Петрушевича, а саме роботи В. Великоцького, О. Вівчаренка, О. Карпенка, С. Качараби, Ю. Киричука, М. Кобилецького, О. Красівського, Г. Кручкевича, М. Кугутяка, В. Кульчицького, М. Литвина, Н. Литвин, В. Макаруча, М. Мацькевича, М. Никифорака, О. Павлишина, О. Павлюка, В. Расевича, І. Соляра, І. Терлюка, Б. Тищика, О. Федоріва та інших учених.

Метою статі є аналіз особливостей державно-правових поглядів Є. Петрушевича в 20–30-х рр. ХХ ст. Відповідно до мети поставлено такі завдання: проаналізувати суспільно-політичну ситуацію в 20–30-х рр. ХХ ст., охарактеризувати державно-правові форми внутрішньополітичної та зовнішньополітичної діяльності уряду Є. Петрушевича в екзилі, з'ясувати специфіку національно-державних і правових концепцій розвитку Української держави в 20–30-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Уже на початку 20-х рр. ХХ ст. Є. Петрушевич, перебуваючи з урядом Західноукраїнської Народної Республіки (далі – ЗУНР) в екзилі, розумів усю складність політичної ситуації, яка склалася навколо державно-правового статусу Східної Галичини. Провідні держави світу, особливо Франція та Англія, підтримували польську окупацію й доклада-

ли всіх зусиль щодо унеможливлення прийняття Лігою Націй політичного рішення про відновлення української державності на території Східної Галичини.

20–30-ті рр. XX ст. – це пошук національно-державних і правових концепцій розвитку Української держави. У цьому контексті особливо слід відзначити галицьких політиків, які пропонували різноманітні моделі побудови національної держави на етнічних українських землях, що були окуповані іноземними країнами – Радянською Росією, Польщею, Чехословаччиною та Румунією. Серед низки таких моделей особливо слід відзначити державотворчі та правотворчі спроби Є. Петрушевича, який продовжував активну політичну діяльність і до кінця життя шукав шляхи відновлення державного суверенітету.

Якщо проаналізувати політичну ситуацію, у якій опинився екзильний уряд ЗУНР, то на початку 20-х рр. XX ст. вона характеризувалася переважно двома факторами: невизначеністю міжнародно-правового статусу Східної Галичини та анексіоністською політикою польського уряду щодо українських земель [1, с. 10].

Переформатування нового уряду ЗУНР, вибір його подальших зовнішньополітичних орієнтацій в умовах еміграції викликали чималу суспільну дискусію. Галицькі соціал-демократи С. Вітик, Й. Безпалко, А. Крушельницький, І. Калинович, Л. Ганкевич виступали за ліквідацію галицького державного центру на чолі з Є. Петрушевичем, вважали за необхідне підтримати українсько-польський діалог, який започаткував С. Петлюра [2]. Найбільша центристська партія – Національно-демократична, що була опорою перших двох урядів ЗУНР, теж втягнулася в дискусію: частина партійців (С. Голубович, О. Бурчинський) виступала за пошук шляхів порозуміння з новою польською владою, інша група (С. Сміль-Стоцький, С. Дністрянський) намагалася не відступати від державно-соборницької ідеології. Останніх підтримували галицькі радикали (К. Трильовський, Т. Галіп) [3, с. 97].

Перед Є. Петрушевичем гостро постала проблема як ідейної, так і територіальної консолідації українського визвольного руху. Аналіз діяльності національно-державницьких сил Західної України після 14 березня 1923 р. дає підставу стверджувати, що за єдиної мети – побудови соборної Української держави – існували розбіжності з питань тактики, а також щодо питань ставлення до польського окупаційного режиму, доцільності створення єдиного «національного фронту», ролі й місця президента Української Національної Ради Є. Петрушевича та очолюваного ним уряду, оцінки процесів у Радянській Україні та зовнішньополітичної орієнтації [4, с. 5].

Наявність таких різнопланових стратегій діяльності однозначно не сприяла виробленню єдиної позиції стосовно вирішення головного завдання – збереження незалежної Української держави на землях Східної Галичини. Відзначаємо, що в таких надскладних умовах лише досвідченому політику Є. Петрушевичу вдалося об'єднати навколо себе новий уряд, запобігти сепаратистським настроям і пропольській орієнтації окремих політичних діячів, а також продовжити обраний ним курс на політичне розв'язання східногалицького питання.

Протягом 1920–1923 рр. екзильний уряд на чолі з Є. Петрушевичем неодноразово ставив перед Лігою Націй, Радою послів держав Антанти та іншими міжнародними організаціями проблему ліквідації польського окупаційного режиму на території Східної Галичини й відновлення незалежності ЗУНР. Галицькі політики шукали алгоритм

дій, спрямований на збереження незалежної суверенної держави на території Східної Галичини. Є. Петрушевичем було знайдено та запропоновано новий формат державного розвитку, який передбачав конституційне закріплення Галицької Республіки, яка мала стати фактичною правонаступницею ЗУНР.

Головним чинником боротьби за незалежність в умовах фактичного перебування керівництва ЗУНР у вигнанні стала зовнішньополітична діяльність, яка спрямовувалася на забезпечення міжнародного визнання та остаточного визначення міжнародно-правового статусу західноукраїнських земель світовим співтовариством. Є. Петрушевич, будучи досвідченим політиком, покладав на дипломатичні представництва при урядах іноземних держав величезні сподівання.

Очолований Є. Петрушевичем уряд ЗУНР у вигнанні свої головні надії покладав на Антанту. Особливо відчутним це стало після укладення Ризького мирного договору, який фактично перекреслив міжнародно-правові гарантії для України. Своє бачення так званих ризьких ухвал Є. Петрушевич висловив у ноті до Ради послів від 26 березня 1921 р., де зазначив: «Представники ЗУНР не брали участі в мирних переговорах, тому вважають умови договору для Східної Галичини неправими. Водночас було стверджено необхідність якнайшвидшого проголошення самостійної Галицької держави під протекторатом великих держав Антанти» [5, арк. 42, 49].

Зауважимо, що робота української делегації на Паризькій конференції була достатньо ефективною та базувалася виключно на вирішенні питання Східної Галичини в правовому полі. Як зазначає І. Макух, Є. Петрушевич досяг чималої прихильності міжнародної дипломатії [6, с. 278]. Загалом обіцянки міжнародних інституцій вселили в Є. Петрушевича оптимізм щодо найближчих перспектив української державності. Про це він повідомив львівську делегацію Української Національної Ради, вказуючи на переконання щодо позитивного вирішення «українського питання».

Однак, як відомо, рішення Ради Амбасадорів у березні 1923 р. було прийнято не на користь України та всупереч усім нормам міжнародного права. О. Красівський стверджує: «Як результат – польська анексія перетворилася на законне право володіння українськими східногалицькими землями, що стало причиною напруженості та нестабільності в цьому регіоні» [7, с. 42].

Є. Петрушевич, справедливо вважаючи себе офіційним представником і лідером політичного супротиву в еміграції, докладав усіх зусиль задля об'єднання всіх політичних сил, як в екзилі, так і тих, що залишилися в Східній Галичині, змушуючи їх визнати свої лідерські повноваження. Однак, як уже відзначалося, існували певні розбіжності, що часто призводили до неузгоджених дій і загострень у відносинах між українськими політиками.

У багатьох європейських містах з ініціативи Є. Петрушевича були створені та діяли представництва уряду ЗУНР в екзилі, діяльність яких він координував особисто. Діяльність створеної у Варшаві 1925 р. Української Парламентської Репрезентації здійснювалася також під впливом прихильників Є. Петрушевича та намагалася дбати про українське населення Східної Галичини в польському сеймі [8; 9].

Упродовж 20–30-рр. XX ст. Є. Петрушевич разом зі своїми соратниками активно займався розробкою й пошуком національно-державних концепцій розвитку

Української держави. У цьому контексті заслуговують на увагу запропоновані ним моделі вітчизняного державотворення, які спрямовувалися на відновлення національної держави на західноукраїнських землях.

Знаючи про результати Варшавської угоди, керівництво ЗУНР взяло курс на відновлення незалежної Галицької Республіки, що мала виконувати в Центрально-Східній Європі роль «нейтральної Швейцарії» або «Швейцарії Сходу», як її презентував Є. Петрушевич, акцентуючи увагу на вигідному географічному положенні регіону. Для обґрунтування цієї ідеї за ініціативи самого Є. Петрушевича із залученням провідних вітчизняних учених було підготовлено брошури «Економічні основи Галицької держави» та «Основи самостійності Галицької державності».

Поступово, зі зміною зовнішньополітичного курсу в Європі, змінилася й зовнішня політика держави, яка ставала більш прагматичною. За основу стратегічного курсу західноукраїнського керівництва було взято суперечності між великими державами та зацікавленість західного капіталу нафтою й концесіями у Східній Галичині.

Про зацікавлення західних дипломатів ідеєю створення нейтральної Галицької держави свідчили дискусії на конференціях у Спа (липень 1920 р.) та Севрський трактат про кордони (серпень 1920 р.). Однак в уряді ЗУНР у середині 1920 р. не було єдності щодо майбутніх державно-політичних планів. Зокрема, авторитетний галицький політик і дипломат С. Томашівський, повернувшись із Паризької конференції, вважав, що треба боротися не за незалежність ЗУНР, а за міжнародну ухвалу статуту для Східної Галичини, який забезпечив би автономію українських земель: запровадив автономну адміністрацію, судівництво, фінанси, національну освіту на зразок правового статусу Боснії та Хорватії. Є. Петрушевич не підтримав такі плани й відіслав С. Томашівського до новозаснованої місії ЗУНР у Лондоні [10, с. 262–263].

Як свідчать документи, у 1920–1922 рр. було сформовано кадрову й ідеологічну базу уряду ЗУНР в еміграції, вироблено формат його дипломатичного представництва, до якого залучено чимало політиків і громадських діячів, науковців (правників, географів, істориків), забезпечено його фінансування. Загалом діяльність коаліційного уряду спрямовувалася на згуртування й створення дипломатичних і недержавних структур у країнах проживання, забезпечення присутності українців у міжнародних неурядових організаціях Європи. Чималі надії покладалися на організацію локального спрямування – Лігу Націй, яка прагнула взяти відповідальність за підтримання миру на землі шляхом погодження дій її членів.

Щоб продемонструвати міжнародним політикам виважений підхід українців до національних прав громадян, уряд Є. Петрушевича 30 квітня 1921 р. запропонував державам Антанти та Лізі Націй для ознайомлення проект конституції майбутньої Галицької Республіки (на зразок швейцарського устрою). Цей проект під назвою «Основи державного устрою Галицької Республіки» було підготовлено в кращих традиціях європейських демократій та високо оцінено правниками. Цей вагомий політичний крок повинен був переконати світове співтовариство в непохитності українців мати власну державу на тимчасово окупованих землях. Документ став гідним зразком вітчизняної правової думки, а також яскравим вираженням державно-правових поглядів Є. Петрушевича.

Якщо в 1920–1921 рр. на міжнародній арені пропагувалася ідея незалежної Галицької держави, то з листопада

1922 р. уряд Є. Петрушевича все частіше почав говорити про «відновлення Галицько-Володимирської держави, до складу якої, крім Галичини, увійшли б Холмщина з Підляшшям, Волинь із Поліссям та українська частина Буковини» [11, с. 130]. Однак державно-політичні плани еміграційного уряду ЗУНР так і не знайшли підтримку керівництва країн Антанти та США. Колишнє врегулювання повесних проблем України й українців розглядалося здебільшого в руслі розв'язання польського чи російського питання.

Питання про незалежність західноукраїнських земель неодноразово ставилося українською стороною на засіданнях Ліги Націй. Про це говорять численні матеріали архівних фондів, у яких представлені різноманітні концепції та пропозиції щодо збереження суверенітету в тих чи інших формах. Зокрема, за участі Є. Петрушевича (він уже неодноразово звертався до цієї ідеї) було запропоновано проект «Реституції Галицько-Володимирської держави», у якому було обґрунтовано «географічні, історичні, геополітичні, етнополітичні та економічні основи галицько-володимирської державності» [12, арк. 75–96].

Ідея створення на території Східної Галичини незалежної Галицької держави знайшла своє відображення в діяльності численних дипломатичних місій за кордоном, у діяльності української делегації при Лізі Націй, Раді країн Антанти та інших міжнародних інституціях. Ключову роль у всіх цих заходах, без сумніву, відіграв Є. Петрушевич, який повною мірою ніс важку ношу відповідальності за долю не лише Східної Галичини, а й усіх західноукраїнських земель, що входили до ЗУНР та були фактично анексованими іншими державами.

Аналізуючи різні способи ведення зовнішньополітичної діяльності урядовими структурами ЗУНР, слід відзначити, що ще одним із засобів дипломатичної боротьби за незалежність була так звана «нафтова дипломатія», яку проводив екзильний уряд ЗУНР. І це був дуже потужний чинник, до якого вдалося керівництво ЗУНР на чолі з Є. Петрушевичем. Адже саме нафта була тим ключовим природним ресурсом, який був основою для поповнення бюджету ЗУНР та проведення ефективної фінансово-економічної політики. Керівництво держави, навіть перебуваючи в еміграції, чудово усвідомлювало, що необхідно зробити все можливе, щоб зберегти контроль за цим ресурсом, принаймні до остаточного вирішення долі Галичини.

За ініціативою Є. Петрушевича дипломатичні представництва ЗУНР за кордоном активно пропагували соціально-економічну привабливість Карпатського регіону в усіх сферах і напрямках розвитку.

Еміграційний уряд Є. Петрушевича прагнув перетворити Східну Галичину на нейтральну «Швейцарію сходу Європи», заохочуючи Францію, Великобританію, США до інвестицій у Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн (один із найбільших у світі до Першої світової війни). 1909 р. там видобуто понад 2 млн тонн нафти, що становила понад 5% світового видобутку. Видобуток і переробку сирої нафти (Дрогобич, Львів тощо) здійснювали великі концерни з австрійським, англійським, німецьким, французькими та іншими капіталами, які прагнули зберегти та збільшити свій прибуток і після війни. Щоправда, Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн зазнав чималих руйнувань у роки Першої світової війни та українсько-польської війни [13, с. 22–24; 14, с. 268–269].

Слід сказати, що економічна складова мала суттєвий вплив на формування політики західноєвропейських дер-

жав, а також США й Канади щодо Східної Галичини, адже на її території не бракувало природних багатств і корисних копалин, серед яких найбільшу зацікавленість іноземних інвесторів викликала нафта.

Від середини 20-х рр. ХХ ст. в середовищі українського політикуму посилювалися заклики щодо встановлення й забезпечення повноцінного автономного державно-правового статусу Східної Галичини в складі Польщі. Особливо помітними ці тенденції стали після рішення Ліги Націй 1923 р. щодо «східногалицького питання» та фактичного припинення діяльності всіх урядових структур ЗУНР після «узакононення» польської анексії. Варто зазначити, що Є. Петрушевич, особливо після польської воєнної інтервенції 1918 р., був рішучим супротивником будь-яких домовленостей із поляками. А підписання варшавських і ризьких домовленостей, які не мали нічого спільного з нормами міжнародного права та загалом нехтували ними, ще раз підтвердили правильність обраної політичної позиції державного діяча. Однак Є. Петрушевич, незважаючи на різку критику подібних домовленостей, робив усе можливе, щоб запобігти тотальній колонізації краю та захистити українське населення Східної Галичини від суцільної «полонізації», терору й репресій, які особливо проявилися в 1930 р. у зв'язку із запровадженням польським урядом політики «пацифікації» українського населення.

Цікаву ідею висловлює О. Павлишин: «Уряд Є. Петрушевича розглядав проект входження Східної Галичини у федеративний союз із Чехо-Словаччиною. Уперше на цю тему від імені уряду ЗУНР вів перемовини Т. Окуневський з Е. Бенешем та В. Клофачем у квітні 1919 р. в Празі. У середині липня 1920 р. Є. Петрушевич декілька днів перебував у чехословацькій столиці. Двічі зустрічався з прем'єром уряду В. Тусаром, а також був на аудієнції в президента Т. Масарика. Можливий союз із Чехо-Словацькою Республікою Є. Петрушевич обговорював із чиновниками британських зовнішньополітичних відомств восени 1920 р. під час свого візиту до Лондона. Ідея такої федерації не мала підтримки серед впливових дипломатичних кіл Європи. Щоправда, Східна Галичина вкотре була визнана окремим державно-правовим суб'єктом у договорі, який держави Антанти підписали 10 серпня 1920 р. в Севрі з Румунією, Чехо-Словацькою та Польщею. Севрський договір окреслив також кордон між Східною Галичиною і Чехо-Словацькою та Румунією» [15, с. 246].

У липні – серпні 1920 р. під час особистих зустрічей із президентом Т. Масариком і міністром закордонних справ Е. Бенешем у Празі Є. Петрушевич намагався реанімувати ідею галицько-чехословацької конфедерації (чеське керівництво, як відомо, у період конфлікту з Польщею мало велике зацікавлення до західноукраїнських нафтопереробних заводів). Однак, отримавши відмову, Є. Петрушевич просив офіційну Прагу відстоювати галицькі інтереси в Лізі Націй. Проте після ліквідації прикордонного територіального конфлікту з Польщею в районі Тешина в липні 1920 р. зацікавлення Праги до східногалицької проблеми поступово згасало [16, с. 258–259, 280–282, 284].

Таким чином, до 1923 р. провідні західноукраїнські політики, у тому числі Є. Петрушевич, орієнтувалися на країни Західної Європи в намаганні здобути національно-державну незалежність від Польщі. Слід зазначити, що після окупації Східної Галичини Польщею українська проблема тривалий час була однією

з найважливіших у міжнародних відносинах, враховуючи розміщення краю між Західною Європою та більшовицькими республіками. Цим прагнули скористатися західноукраїнські політичні сили в еміграції. Зокрема, джерелом сподівань були заяви окремих англійських політиків про те, що створена на території Східної Галичини українська держава могла б стати осередком для мобілізації антирадянських сил із метою підготовки військової операції проти радянської держави [17, с. 262]. Однак, незважаючи на можливість реально протистояти більшовицькій агресії, вмilo розігравши «українську карту», країни Антанти зволікали та зрештою прийняли рішення на користь Польщі.

Найбільш дискусійною й неоднозначною постає певна трансформація державно-правових поглядів Є. Петрушевича наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. Багато дослідників називає цей період «радянським», а політичну й громадську діяльність, яку загалом проводив відомий політик, – «прорадянською».

Після ліквідації всіх офіційних і легітимних урядових структур та дипломатичних представництв за кордоном Є. Петрушевич опинився у вкрай складній ситуації. Він залишився без відповідної підтримки й розуміння з боку колишніх однодумців, однак чудово розумів той факт, що політичну боротьбу слід продовжувати. У середині 20-х рр. ХХ ст. на західноукраїнських землях держави-окупанти активно впроваджували власні державно-правові стандарти розвитку, у яких українська нація займала, м'яко кажучи, другорядну роль. З іншого боку, у Радянській Україні, навпаки, розпочався процес українізації, що змусило Є. Петрушевича переглянути свої політичні вподобання й погляди та замінити їх у бік радянськості. Він був переконаний, що радянська влада стане на захист українізації та буде підтримувати політичні настрої українських націоналістів на шляху до розбудови самостійної держави. Проте згодом і цей міф було розвіяно.

О. Федорів зазначає: «У 1921–1922 рр. сформувалося підґрунтя для радянськості, що було пов'язано з політикою українізації в УСРР. У західноукраїнському політичному середовищі здебільшого була орієнтація на країни Антанти, тоді як УСРР та РСФРР розглядалися лише як можливі союзники в боротьбі з Польщею. В умовах тотального наступу польського націоналізму, ополчення й національного приниження існування УСРР як державного утворення було привабливим контрастом, благодатним ґрунтом для ширення радянськості» [17, с. 261].

Радянський уряд та його місії за кордоном також пильно стежили за розвитком українського національно-визвольного руху в еміграції та намагалися впливати на українських політиків, активно пропагуючи міф про «єдину Українську Радянську Державу», яка повинна була об'єднати всі етнічні українські землі, у тому числі Східну Галичину, Буковину та Закарпаття.

О. Федорів зазначає, що дипломатичні представництва УСРР за кордоном пильно стежили за діяльністю наддніпрянської й західноукраїнської політичної еміграції, намагаючись використати їх у своїй політиці. Особливо це стало відчутним після підписання Ризького мирного договору. Саме тоді серед східногалицького політичного керівництва в еміграції поширилися прорадянські настрої, які спрямовувалися проти інкорпорації Польщею західноукраїнських земель. При цьому в 1921–1922 рр. основним завданням Є. Петрушевича та інших західно-

українських політиків залишалося міжнародне визнання незалежності Східної Галичини з боку західних держав. Вплив радянського фактора був неоднозначним: з одного боку, він посилював сподівання на допомогу від урядів УСРР та РСФРР, а з іншого – давав привід для звинувачення західноукраїнського уряду в пробільшовицькій орієнтації. Після Генуезької конференції 1922 р., на якій не вдалося вирішити питання про державно-правовий статус Східної Галичини, а особливо після узаконення країнами Антанти анексії Західної України Польщею 14 лютого 1923 р. прорадянські настрої ще більше посилилися, переросли в нове суспільно-політичне явище – радянофільство. Не слід перебільшувати вплив радянського фактора на політику Є. Петрушевича, який, втративши надію на допомогу країн Антанти й не маючи можливості досягти незалежності Східної Галичини за рахунок внутрішніх ресурсів, змушений був шукати нового союзника в боротьбі проти Польщі [17, с. 266].

М. Стахів вказує, що вже в 1922 р., після світової конференції в Генуї, таємно зустрічались Є. Петрушевич з харківським комісаром Х. Раковським, (який називав себе головою уряду «радянської держави» – України) [18]. Такі контакти, на думку багатьох вітчизняних істориків права, мали місце. Варто зауважити, що під час Генуезької конференції 1922 р. Є. Петрушевич звернувся до голови Раднаркому УСРР Х. Раковського за політичною підтримкою й наданням матеріальної допомоги [17, с. 264; 19, арк. 88–89]. 30 квітня 1922 р. заступник голови радянської делегації на Генуезькій конференції Г. Чичерін вказав, що в Європі внаслідок військової окупації чужих територій і примусового зневажання прав національних меншостей відбуваються також неминучі в майбутньому повстання й кровопролитні військові операції. Серед поневолених територій Європи Г. Чичерін назвав також Східну Галичину [20, с. 178]. Таким чином, радянський уряд вдало «грав» на окупації українських земель та вміло використовував цю ситуацію у своїх цілях, часом відверто маніпулюючи нею.

Прорадянська орієнтація була також виразно помітною в публікаціях офіційних видань берлінського центру Є. Петрушевича другої половини 1920-х – початку 1930-х рр. Так, наприклад, часопис «Український Прапор» пропагував серед своїх читачів схвальні матеріали щодо «досягнень» Радянської України.

Проте деякі дослідники, серед яких є й біографи Є. Петрушевича, зокрема Г. Кручкєвич, І. Максимчук, І. Сохоцький, стверджують, що після припинення політики «українізації» в Україні наприкінці 1920-х рр. Є. Петрушевич розірвав із радянофільською орієнтацією та припинив контакти з більшовицькими урядовими структурами й державними інституціями.

Подальші «загравання» Є. Петрушевича з радянським урядом мали здебільшого стихійний характер, диктувалися ще наростаючою конфронтацією в Європі та можливістю ще раз заявити про себе як про політика. На нашу думку, справжня причина радянофільської орієнтації полягала в бажанні пошуку шляхів звільнення західноукраїнських земель від окупаційної влади Польщі, Чехо-Словаччини й Румунії, які проводили у Східній Галичині, Закарпатті й Буковині відповідно справжню політику колоніального терору щодо українського населення. Численні листи й публікації Є. Петрушевича на підтримку радянської влади в Україні були переважно елементом політичної гри та диктувалися позицією провідних європейських держав, зокре-

ма країнами Антанти, які, практично знехтувавши нормами міжнародного права, віддали на поталу території ЗУНР.

Безперечно, «прорадянські» погляди були притаманні багатьом вітчизняним політикам, які знаходилися в еміграції, у тому числі Є. Петрушевичу. Однак не варто забувати, що до кінця свого життя видатний галицький політик відстоював ідею побудови соборної та вільної Української держави, яка ґрунтувалась б на республіканських засадах. Ідеалом Є. Петрушевича була демократична, соціальна, правова держава, у якій головне місце належало б людині. Побудова громадянського суспільства в дусі кращих зразків європейської демократії була тим пріоритетом, що вирізняв державно-правові погляди Є. Петрушевича на всіх етапах національно-визвольної боротьби за незалежність України, у тому числі еміграційному.

Висновки. Уся відповідальність за політичне вирішення «східногалицького питання» лежала на Є. Петрушевичу, який, маючи офіційні повноваження Диктатора, приймав усі ключові рішення, намагався координувати діяльність усіх політичних сил задля досягнення головного завдання – збереження суверенітету Галицької Республіки. Проведений аналіз діяльності уряду ЗУНР в екзилі свідчить про те, що його ідеологічна основа базувалася на засадах демократизму й верховенства права. Своє законне право на виборювання незалежності керівництво ЗУНР намагалось відстояти виключно в правовому полі. Провідним чинником боротьби за незалежність держави в умовах фактичного перебування уряду ЗУНР у вигнанні стала зовнішньополітична діяльність, яка спрямовувалася на забезпечення міжнародного визнання та остаточного визначення державно-правового статусу Східної Галичини світовим співтовариством.

Зауважимо, що Є. Петрушевич практично весь еміграційний період активно шукав шляхи збереження національної державності, застосовуючи всі можливі методи політичної боротьби й використовуючи всі наявні можливості та власний політичний досвід. Розробка конституційних проектів відіграла в цьому сенсі провідну роль, оскільки політик до останнього вірив у можливість вирішення «східногалицького питання» відповідно до норм міжнародного права.

Список використаної літератури

1. Соляр І. Проблема консолідації національно-державницьких сил Західної України (1923–1928 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / І. Соляр. – Львів, 1995. – 20 с.
2. Український прапор. – 1920. – 25 липня.
3. Павлюк О. Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923) / О. Павлюк. – К. : КМ «Academia», 1996. – 188 с.
4. Соляр І. Українське Національно-Демократичне Об'єднання: перший період діяльності (1925–1928) / І. Соляр. – Львів, 1995. – 70 с.
5. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 462. – Оп. 1. – Спр. 5.
6. Макух І. На народній службі: спогади / І. Макух. – К., 2001. – 570 с.
7. Красівський О. ЗУНР і Польща: політичне та воєнне протистояння (листопад 1918 р. – липень 1919 р.) / О. Красівський. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. – 42 с.
8. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 392. – Оп. 1. – Спр. 1.

9. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 392. – Оп. 1. – Спр. 45.

10. Бортяк Н. Дипломатична діяльність Степана Томашівського (лютий 1919 р. – серпень 1921 р.) / Н. Бортяк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 6: Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – С. 258–267.

11. Павлюк О. Зовнішня політика ЗУНР / О. Павлюк // Київська старовина. – 1997. – № 3–4. – С. 114–138.

12. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 355. – Оп. 1. – Спр. 31.

13. Осечинський В. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму / В. Осечинський. – Львів: Книж.-журн. вид-во, 1954. – 183 с.

14. Злупко С. Економічна історія України / С. Злупко. – К.: Знання, 2006. – 367 с.

15. Павлишин О. Євген Петрушевич (1863–1940): ілюстрований біографічний нарис / О. Павлишин. – Львів: Манускрипт-Львів, 2013. – 400 с.

16. Кірсенко М. Чеські землі в міжнародних відносинах Центральної Європи 1918–1920 рр. / М. Кірсенко. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства; СП «Українська книга», 1997. – 335 с.

17. Федорів О. Радянський фактор у політиці уряду Євгена Петрушевича (1921–1922 рр.) / О. Федорів // Галичина. – Івано-Франківськ, 2004. – № 10. – С. 261–267.

18. Стахів М. Хто винен? / М. Стахів. – Львів: Громадський Голос, 1936. – 232 с.

19. Центральний державний архів вищих органів влади та управління. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 87.

20. Сливка Ю. Боротьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення / Ю. Сливка. – К.: Наукова думка, 1973. – 256 с.